

REVISTA BORJA. REVISTA DE L'IEB, 3

**Josep PIERA, *Francesc de Borja. El duc sant*
Barcelona: Edicions 62, 2008, 246 p.**

JOAN IBORRA
Universitat de València

Et ego sine vulnere.

Amb la publicació de la biografia novel·lada *Francesc de Borja, IV duc de Gandia*, Josep Piera culmina una etapa condensada de recerca encetada anys enrere sobre la personalitat del duc i il·lustre jesuïta. La voluntat pedagògica del poeta i escriptor es fa de notar en algunes anotacions incrustades dins d'un text de factura excel·lent que aborda la trajectòria vital del Borja. L'obra fou guanyadora del XXXI Premi Joanot Martorell de Narrativa de 2009 atorgat per l'Ajuntament de Gandia.

Des de ben aviat, la figura del general jesuïta esdevingué matèria "biografiable" per la importància de Francesc de Borja dins l'orde de Jesús. La primera biografia l'escrigué Dionisio Vázquez, secretari seu, per manament de l'orde pocs anys després del traspàs del general. Posteriorment, nombrosos autors s'hi han dedicat i pràcticament hi ha "vides" en tots els segles. Tanmateix es fa de notar la manca d'una obra que recollís els testimonis, els documents i els papers publicats sobre el Borja i engegés una obra narrativa sòlida que relacionés harmònicament la informació coneguda i novel·lés alguns aspectes que penetren clarament dins el llegendari familiar.

Piera planteja la novel·la *Francesc de Borja. El duc sant* des d'una òptica iniciàtica que recorre les passes biogràfiques del personatge. De punt de partida pren el report d'una "angèlica profecia casolana" pronunciada per la seua germana Isabel sobre el naixement del futur duc que emergeix. Des d'aquí assistim a un deversall d'esdeveniments santament ordenats com si d'un encaçament vital es tractés. La novel·la es divideix en dos grans apartats o llibres: el primer, intítulat "Noblesa obliga", abraça quaranta anys (1510-1550) i comprèn la major part de la vida "mundana" del Borja. Aquest període històric i cortesà s'estén entre el naixement del futur duc a Gandia i l'abandonament de la vila ducal camí de Roma, convertit ja en jesuïta, per a no tornar mai més al lloc de naixença. Per a una millor comprensió, cadascuna de les dues "vides" s'ha subdividit en tres apartats en funció de l'etapa biogràfica de Francesc de Borja: la infantesa, de Gandia a Tordesillas; l'etapa de maduresa, de les esposalles fins al virregnat de Catalunya, i, finalment, l'assumpció del ducat de Gandia a la mort del pare. El segon llibre, sota l'adequat epígraf "De religió", s'ocupa de novel·lar l'etapa romana i les diverses peregrinacions, viatges i malalties per on passà el jesuïta, fraccionat també per tres temps:

l'arribada a Roma i la mort d'Ignasi de Loiola; l'estada a Yuste fins al retorn a Roma i la darrera etapa al front de la Companyia, potser el capítol més intens i fins i tot poètic de la biografia borgiana.

Abans d'iniciar la recerca biogràfica de Francesc de Borja, l'obra de Piera es decanta per l'aproximació al passat, freturosa d'unes arrels que l'ancoren al paisatge on viu, alhora que la mirada crítica i comprensiva es deté en el present mediterrani, per dir-ho així. País i paisanatge es converteixen en motiu literari per a desenvolupar una obra a cavall del lirisme poètic i la prosa entenedora, elegant i subtil ben entrellaçada, de forma que en ocasions resulta difícil destriar on acaba un estil i en comença un altre. Aquest viatge cap a l'interior el fa interessar-se pel territori que trepitja i posar en valor, com hom sol dir actualment, un espai lúdic i literari, la Drova, que centra d'alguna manera una gran part de la seua obra. Un lloc adequat per a desenvolupar el doll imaginatiu i poderós de l'escriptura pierana que converteix la verda Drova en un espai imaginari d'intensitat literària similar a d'altres escriptors que han cercat un lloc utòpic per a centrar l'experiència narrativa.

Jo sóc que em dic Ausiàs March fou la primera experiència de narrativa biogràfica assajada per Piera, centrada en el poeta de més poder seductor de la literatura catalana. La sàvia amalgama de ficció i recerca, l'exposició amena, dòcil i entenedora de les passes complexes del gran poeta valencià subjau en el projecte de recrear la vida del IV duc de Gandia. Un repte que planteja força interrogants, potser per l'enorme profusió d'obres a l'abast, la singularitat del personatge i la força d'atracció d'una família denigrada per una llegenda negra interessada i molt actual, gràcies al *best-seller* falsari *The family* de Mario Puzzo.

El lector trobarà una novel·la inusualment construïda sobre un relat que detura el traç per transcriure un document que l'autor considera important per a l'entesa dels fets narrats. L'estil propicia més d'una sorpresa narrativa on s'entrelluquen les tasques d'historiador, d'analista i d'escriptor. En paraules de Piera: "Aquest últim llibre meu vol ser una reivindicació del gènere clàssic 'vida', on s'explicava la biografia d'un personatge en forma de relat. El que s'hi llegeix és veraç, però s'explica en forma de narració". No resultava fàcil la tasca mampresa, sobretot per la complexitat del personatge i perquè abraça una època en què la societat europea pateix un capgirament ideològic important que el concili de Trento tancarà per una llarga temporada. Un període en què l'orde jesuític exercirà hegemònicament el seu poder durant més de dos segles per haver-se sabut adaptar als nous vents trentistes. L'escenari europeu viu una convulsió a causa de les guerres entre els monarques Carles I i Francesc I, les guerres de religió i la guerra del turc. Un espai i temps històrics on s'incrusta la biografia sotragada del duc de Gandia. Aquestes circumstàncies històriques marcaran a foc la direcció vital de Francesc de Borja. Les fites són aprofitades per l'autor per a condensar l'escriptura en una mena de petits contes que fan sentir el vertigen dels fets. Potser és per aquest motiu que Josep Piera no s'està de rompre en tessel·les de mosaic el discurs narratiu. Pro-

bablement una mesura que resulta apropiada a l'hora d'engranar els diversos episodis borgians dins un format altament productiu que li permet una expressió dúctil i amena.

Enfrontat als fets, encotillat pel mètode i el contrast documental, l'historiador no hagués pogut escriure-ho de tal forma. Heus aquí la llibertat que és permesa als creadors perquè dins una trama versemblant hom acudesca a l'art literària per refer uns renglons que d'altra forma mai no s'haguessen pogut albirar. Així, assistim a un decurs històric en què, vora el personatge objecte de recerca, apareix l'anàlisi dels "companys de viatge" –permeteu-me l'expressió–, sense els quals resulta difícil entendre el perquè de determinades explicacions. L'afany didàctic porta l'autor a incloure entre parèntesis algunes explicacions històriques que en una novel·la històrica podríem entendre prescindibles.

Francesc de Borja i Aragó era fill de Joan de Borja, III duc de Gandia, i Joana d'Aragó, filla del virrei d'Aragó i néta de Ferran el Catòlic. Nascut l'any 1510 al palau ducal de Gandia, morí a Roma "poc abans de la mitjanit del 30 de setembre de 1572". En aquesta etapa històrica s'esdevenen nombrosos fets històrics i ideològics d'importància cabdal que marcaran els segles posteriors. Ben petit, el Borja patí la derrota de les tropes aristocràtiques o reialistes a mans de l'exèrcit agermanat, un moviment social sòlidament implantat al País Valencià i Mallorca que tenia la pretensió d'aconseguir "un regne sense cavallers". La desfeta nobiliària del 25 de juliol de 1521 impactà per sempre més l'infant Borja i l'obligà a formar-se lluny de la casa pairal, primer amb la família materna i posteriorment a la sopalma protectora del monarca. La revolta de les Germanies, la recull l'autor des d'una òptica indirecta amb el relat d'un episodi ben conegut, l'avalot de la seu, considerat per alguns historiadors com el punt d'inici de la guerra de Germania. L'aldarull serveix de pròleg als fets ocorreguts després de la derrota del Vernissa, quan la família Borja hagué de fugir precipitadament de les tropes agermanades. Al port de Dénia, la comitiva s'escindí en dos grups: el familiar, amb les germanes monges al davant, camí de Baza on residia l'àvia Enríquez, i el duc Joan de Borja, embarcat vers Peníscola amb el comte de Melito, virrei del regne de València. Són fragments de la infantesa de Francesc que novel·la Piera amb tacte i comprensió sobre una abundant documentació cronística.

Aquesta pauta decantarà definitivament l'educació del futur jesuïta cap a ambients més "cortesans", entre els quals hi ha la residència a Tordesillas, el contacte amb la cort i les brillants esposalles amb una dama portuguesa "escollida" dins l'entorn reial. Comença en aquest temps un seguit de contratemps i impediments personals que portaran el duc a exclamar aïradament: "No sé com entendre-ho, si demane tropes, se'm mana romandre quiet, si vull romandre, se m'ordena partir". Uns mots que, posats per Piera en boca del virrei "don Franciscu", com era conegut pels catalans, condensa l'amargor i frustració permanent que havia de arrossegar de per vida el futur general jesuïta. La mort de l'emperadriu Isabel es mostra com un punt d'inflexió sobre la vida del marquès de Llombai que l'afectarà intensament i profunda. En aquest succés, la prosa pierana esdevé freda i sintètica, a tall d'escriptura notarial, excepte quan hi parti-

cipa el lament o la bella introducció epistolar de la *tieta* clarissa en l'afer. El canvi de caràcter i d'actitud del Borja començà després del retorn de Granada, que el biògraf anota amb eficiència. Fóra l'hora de reflexionar sobre el tarannà misteriós del duc de Gandia i burxar entre exercicis lírics i escriptors tractats, amb un protagonisme destacat d'Ausiàs Marc i Garcilaso de la Vega, que tot just morí als seus braços al setge de la fortalesa de Frejús, a prop de Niça.

L'habilitat del cronista no s'està d'analitzar agudament la personalitat del jesuïta al final del virregnat de Catalunya amb una frase condensada que retrata el dramàtic tarannà del duc de Gandia: "Borja havia resultat un soldat inútil per a la guerra, però un capità gloriós com a conhort de moribunds". I és així com el veiem en nombroses ocasions, ajudant a ben morir la reina Joana la Boja, l'emperador Carles I, etc. El virregnat de Catalunya contempla la transformació del Borja, que es decanta perillosament cap a tendències rigoristes extremes, fins al punt d'optar per les penes més dures i cruels en les condemnes aplicades, o fins i tot adoptar un règim alimentari que el menà d'una grossària notòria a una primesa que el deixà amb la pell penjant.

L'etapa romana i les missions que li foren encomanades tanquen la darrera fase del llibre. Prenent de base el diari desmesurat dels darrers anys de la vida de Francesc de Borja, Piera ordena el material agarberat per traçar un final entremesclat de relats quotidians i històrics sobre els quals sura, colossal, l'extraordinari patiment d'una malaltia crònica que l'obliga al repòs durant llargues temporades, entre episodis amargament dolorosos de ventositats i miccions impossibles. Un resum d'anotacions de dietari contrastades i líriques que fan exclamar a l'escriptor: "Al diari que escriu al final de la seva vida parla de desig amorós i moridor. Això només ho pot sentir algú amb ànima de poeta". Piera ajusta tan extraordinària aflicció i sàviament la posa en primer pla, davant el qual les traïcions, persecucions i compuncions patides en altres temps esdevenen llum de salvació per a una vida nova, una vida associada a la mort i passió de Crist, a qui somia emular. En paraules del poeta: "En Francesc de Borja, la mort no és res més que un trànsit cap a l'altra vida: és un viatge cap a un món millor, perd la part més dramàtica, que és l'extinció definitiva". Borja escrivia críticament al seu diari: "Dolor d'allò que desaprofití, perquè no ho coneixia i rebia amarguesa quan havia de ser goig. Es pregà i oferí la vida pels d'ahir, és a dir, Felip, Gomes". Un emblemàtic acte de perdó on Borja prega per aquells que li havien causat tant de dolor i ho pren com una prova tramesa per l'Altíssim. El duc sant arrossegava un sentit de culpa que el feia sentir pecador i indigne, una barreja de vergonya i temor que l'inclinava cap a la mortificació del cos i l'ànima. "Christus por me vulneribus confectus, et ego sine vulnere" esdevé una exclamació habitual en les anotacions dels darrers anys, on el Borja expressa lliurement la profunditat de la seua pena.

Francesc de Borja. El duc sant és una biografia novel·lada del gran personatge valencià, escrita amb cert apassionament admiratiu vers el duc de Gandia i una dosi generosa de voluntat comprensiva i solidesa documental. El rescat de la individualitat, l'exercici del poder i la importància de la seua biografia han desterrat definitivament

aquella imatge tova i beata que hom tenia del sant gandià, matisada, tanmateix, per la fascinació que exerceix Francesc de Borja sobre l'autor, assumida conscientment. Una lectura biogràfica molt personal, perplexa ocasionalment, que captiva i quasi sempre sorprèn el lector.